

KAZIMIERZ WŁADYSŁAW
KUMANIECKI
(1880–1941)

Kazimierz Władysław Kumaniecki był prawnikiem, profesorem prawa administracyjnego, nauk administracyjnych i statystyki na Wydziale Prawa i Administracji oraz w Szkole Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Urodził się 26 czerwca 1880 roku w Radziechowie, należącym do powiatu Kamionka Strumiłowa w Galicji, w dawnym województwie tarnopolskim. Jego matką była Paulina z domu Grim. Ojciec Jan Kumaniecki walczył pod dowództwem Józefa Bema na Węgrzech podczas Wiosny Ludów, za co został ukarany wcieleniem do wojska austriackiego na 12 lat. Po tym okresie otrzymał posadę urzędnika w Złoczowie. Właśnie w Złoczowie Kazimierz Kumaniecki ukończył gimnazjum i zdał maturę. W 1898 roku rozpoczął studia w Krakowie, najpierw na Wydziale Filozoficznym UJ, a następnie na Wydziale Prawa i Administracji. Magistrem prawa został w 1902 roku, uczęszczając na zajęcia takich wykładowców, jak Franciszek Kasperek, Władysław Leopold Jaworski, Stanisław Estreicher czy Bolesław Ulanowski. Po studiach pracował w krakowskim urzędzie miasta w referacie spraw społecznych. Dnia 20 sierpnia 1904 roku poślubił Marię Orel-Osik. Małżeństwo miało dwoje dzieci: Bogusławę i Kazimierza Feliksa – późniejszego wybitnego filologa klasycznego, żołnierza Armii Krajowej (pseudonim „Kozakiewicz”), uczestnika Powstania Warszawskiego.

160

Kazimierz Kumaniecki już jako urzędnik kontynuował badania podczas podróży do Lipska i Monachium w 1905 roku. Następnie opublikował pierwsze artykuły dotyczące kwestii społecznych: w 1905 roku – *W sprawie ochrony małoletnich przed zbrodniami*, w 1906 – *Szkolnictwo ludowe w Galicji wobec analfabetyzmu*, a w 1907 – *Pierwszy austriacki kongres ochrony dzieci w 1907*. W 1910 roku został dyrektorem Miejskiego Biura Statystycznego i kierował pierwszym spisem ludności Krakowa po rozszerzeniu go o pobliskie miejscowości. Rezultatem tej pracy była publikacja *Tymczasowe wyniki spisu ludności w Krakowie z 31 XII 1910*. Oprócz prawa Kumaniecki zajmował się statystyką, opublikował m.in. *Studia z zakresu statystyki wędrowek* (1909), *Prawdopodobieństwo w statystyce* (1909), a także napisaną wraz Adamem Krzyżanowskim *Statystykę Polską* (1915). Dał się poznać jako aktywny członek stowarzyszeń naukowych: był współzałożycielem Towarzystwa Filozoficznego, członkiem Towarzystwa Prawniczego i Ekonomicznego, należał także do Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności oraz był członkiem korespondentem Centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu. Właśnie statystyka stała się podstawą jego habilitacji. Dnia 6 maja 1911 roku Kumaniecki wygłosił referat habilitacyjny zrecenzowany przez Czerkawskiego i Jaworskiego, a następnie 1 października 1911 roku otrzymał tytuł docenta prywatnego. W 1913 roku poszerzył swoją habilitację na prawo administracyjne. Podstawą habilitacji była praca *Akt administracyjny. Studia nad istotą aktu administracyjnego z uwzględnieniem zasadniczego orzecznictwa austriackiego Trybunału Administracyjnego*. Następ-

nie Kumaniecki wykładał m.in. w założonej w 1911 roku w Krakowie Szkole Nauk Politycznych, stając się ważnym przedstawicielem tzw. krakowskiej szkoły nauk politycznych koncentrującej się przede wszystkim na zagadnieniu państwa. Wówczas prowadził następujące wykłady: „Polityka ludnościowa i administracja osobowa” (1911/1912), „Statystyka gospodarcza ziem polskich” (1912/1913), „Polityka administracyjna i ludnościowa” (1913/1914). Pełnił też funkcję naczelnika Miejskiego Biura Statystycznego.

Po zamachu na arcyksięcia Ferdynanda, 1 sierpnia 1914 roku, Kumaniecki został zmobilizowany i do 1916 roku pełnił służbę w CK armii w twierdzy krakowskiej. Od 18 kwietnia 1916 roku pracował w Krajowym Komisariacie Cywilnym Wojskowego Zarządu Okupacyjnego w Lublinie. W 1927 roku opublikował wspomnienia z tego okresu w książce *Czasy lubelskie. Wspomnienia i dokumenty. 18 IV 1916–2 XI 1918*. Wspierał powstawanie legionów Józefa Piłsudskiego. Po przyjeździe do Krakowa został dyrektorem biura Stronnictwa Prawicy Narodowej, a następnie powrócił na uniwersytet, wykładając na Wydziale Prawa i Administracji oraz w Szkole Nauk Politycznych. Dnia 1 kwietnia 1917 roku Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego przyznał mu profesurę nadzwyczajną. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę Kumaniecki prowadził następujące zajęcia w Szkole Nauk Politycznych: „Ustrój administracyjny państw zachodnich” (1921/1924), „Administracja spraw wojskowych” (1925/1926), „Zasady nauki administracji” (1926/1927). Wiele anegdot związanych z życiem akademickim pochodzi z tego okresu. Wspominano, że profesor i były minister zwracał szczególną uwagę na studenckie maniery, odpowiedni ubiór, a także właściwe tytułowanie.

Kumaniecki to nie tylko wybitny konstytucjonalista i administratywista, lecz także ważna postać tzw. krakowskiej szkoły nauk politycznych, która od początku XX wieku kształtowała się głównie w ramach Wydziału Prawa UJ.

Dnia 14 kwietnia 1919 roku został mianowany profesorem zwyczajnym. Od 1921 roku pełnił funkcję dziekana Wydziału Prawa i Administracji UJ. W tym czasie opublikował szeroko dyskutowane teksty. W „Czasopiśmie Prawniczym i Ekonomicznym” ukazały się: *Na drodze do stanowości* oraz *Co myśleć o przyszłości socjalizmu?*, a w piśmie „Wiek XX” – *Z rozważań nad zespoleniem dzielnic Polski*. Kumaniecki był także jednym z autorów (obok S. Estreichera i M. Zdziechowskiego) dzieła *O naprawę Rzeczypospolitej* (1922). Publikował też ważne prace z dziedziny historii ustroju i dziejów administracji, takie jak *Ustrój państwowy władz administracyjnych na ziemiach polskich* (1920), *Ustrój władz samorządowych na ziemiach polskich w zarysie* (1921), *Strategia wielkiej wojny 1914–1918* (1921), *Administracja szkolna* (1921), *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania państwa polskiego...* (1920), *Odbudowanie państwowości polskiej...* (1924), *Ustrój polityczny Polski* (1937).

Dnia 21 sierpnia 1922 roku został ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w rządzie premiera Juliana Nowaka. Pełniąc urząd, brał udział we wprowadzeniu stałej administracji w Galicji Wschodniej, a także kierował rozmowami dotyczącymi konkordatu, prowadzonymi ze Stolicą Apostolską.

W 1924 roku rząd francuski odznaczył Kumanieckiego Orderem Legii Honorowej III klasy. Od 1925 roku był on członkiem Sądu Rozjemczego dla spraw spornych pomiędzy Polską a Czechosłowacją. W latach 1933–1939 pełnił funkcję radnego Rady Miejskiej Krakowa (został wybrany z listy Bezpartyjnego Bloku Pracy Gospodarczej). W 1939 roku opublikował wraz ze swoimi wychowankami – Szczęsnym Wachholzem i Jerzym Langrodem – podręcznik prawa administracyjnego zatytułowany *Zarys ustroju, postępowania i prawa administracyjnego* oraz pracę *Miedzy ideałem, tradycją a rzeczywistością*, w której przedstawił program reformy studiów prawniczych. Podczas wojny należał do konspiracyjnej organizacji „Unia” działającej pod przewodnictwem Jerzego Brauna.

Kazimierz Władysław Kumaniecki zmarł 1 lipca 1941 roku w Krakowie, a pochowany został na cmentarzu Rakowickim.

W 2006 roku krakowski Ośrodek Myśli Politycznej wydał w serii Biblioteka Klasyki Polskiej Myśli Politycznej wybór pism Kumanieckiego, zatytułowany *W poszukiwaniu suwerena*, pod redakcją Bogdana Szlachty i Macieja Zakrzewskiego¹, który miał duże znaczenie dla przypomnienia wybitnego naukowca oraz dla recepcji jego myśli w III Rzeczpospolitej.

Kazimierz Władysław Kumaniecki, związany zarówno z Wydziałem Prawa i Administracji, jak i ze Szkołą Nauk Politycznych, nie tylko specjalizował się w sprawach ustrojowych, administracyjnych czy samorządowych, ale także z dużym zainteresowaniem śledził dynamiczne zmiany, jakie w doktrynach politycznych i ekonomicznych wywołała I wojna światowa. Jako przedstawiciel tzw. krakowskiej szkoły nauk politycznych bardzo interesował się państwem – jego organizacją, celami oraz najważniejszymi doktrynami politycznymi.

Piotr Czarny i Bogumił Naleziński wyróżniają cztery główne obszary zainteresowań naukowych Kumanieckiego². Pierwszy obejmował rolę i zadania państw przed, w trakcie i po I wojnie światowej. Drugi to poszukiwanie optymalnego modelu administracyjnego dla odrodzonej Polski. Na szczególną uwagę zasługują następujące publikacje dotyczące tej kwestii: artykuł *Centralizm i decentralizacja*, który jest częścią *Ankiety Konstytucji* z 17 marca 1921 r., pod redakcją Jaworskiego, oraz tekst *Władza rządowa i administracja* zamieszczony w „Gazecie Policji i Administracji Państwowej” z 1924 roku. Trzeci obszar to usystematyzowanie i interpretacja instytucji prawa administracyjnego i jego źródeł. Tutaj uwagę przykuwają fundamentalne prace: *Ustrój państwowy władz administracyjnych na ziemiach polskich* (napisana wspólnie z M. Rostworowskim i S. Estreicherem, Kraków 1920), *Ustrój władz samorządowych na ziemiach polskich* (Kraków 1921), *Polskie prawo administracyjne w zarysie* (wraz z B. Wasiutyńskim i J. Panejko,

¹ K.W. Kumaniecki, *W poszukiwaniu suwerena*, wybór, wstęp i przypisy B. Szlachta, M. Zakrzewski, Kraków 2006.

² P. Czarny, B. Naleziński, *Kazimierz Władysław Kumaniecki (1880–1941)* [w:] *Konstytucjonaliści polscy 1918–2011. Sylwetki uczonych*, red. A. Szmyt, P. Sarnecki, R. Mojak, Warszawa 2012, s. 224–225.

Kraków 1929) oraz *Zarys ustroju, prawa i postępowania administracyjnego w Polsce* (wraz z S. Wachholzem i J.S. Langrodem, Kraków 1939). Czwarty obszar zainteresowań naukowych Kumanieckiego to prawo polityczne, teorie polityczne oraz bieżąca polityka. Należy tu wspomnieć pracę źródłową *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania Państwa Polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, uchwały, rozporządzenia, dekrety, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)* wydaną w Krakowie w 1924 roku.

Będąc ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, zaliczał się do ludzi mających wpływ na kształt i rolę wychowania młodego pokolenia u progu niepodległości. Przykładał do tego ogromną wagę, był więc jedną z osób mających wpływ na formowanie pokolenia Kolumbów, pokolenia, które w tak niezwykle sposób zdało egzamin w okresie II wojny światowej. Wychowanie państwowe, obywatelskie, patriotyczne stało się w II Rzeczypospolitej oczywistością. Zgodnie z poglądami Kumanieckiego nie było ono zawarte w jednej czy drugiej lekcji, w jednym czy drugim przedmiocie, ale w dużej mierze wypełniało życie szkolne, studenckie czy też harcerskie.

Kumaniecki żywił przekonanie, że oprócz przekazywania wiedzy ogólnej i praktycznej, zadaniem szkoły jest kształcenie dobrych obywateli potrafiących myśleć w kategoriach dobra wspólnego. Właśnie kategoria dobra wspólnego, nawiązująca do klasycznych i średniowiecznych myślicieli, stanowiła zwornik myśli i działań krakowskiego profesora. Takim dobrem było państwo odzyskane z wielkim trudem, dzięki ogromnemu wysiłkowi zbiorowemu. Kumaniecki zalecał uczniom i studentom studiowanie przede wszystkim klasycznych, antycznych dzieł rzymskich, przepełnionych jasnym przekazem, w którym podkreślono zasadę podporządkowania ambicji poszczególnych obywateli celom państwowym. Jak bowiem wynika z cytowanego Cyserona: ludzie są śmiertelni, a Rzeczypospolita nieśmiertelna. Liwiusz, Cyseron, Wirgiliusz, Horacy, Plutarch czy Tacyt to autorzy rekomendowani przez krakowskiego naukowca. Były minister oświecenia publicznego wskazywał także na dużą przydatność myśli greckiej, szczególnie *Polityki* Arystotelesa czy dzieł Platona. To mocne podkreślanie znaczenia literatury antycznej i dziejów starożytnego Rzymu w zaskakujący sposób koresponduje z najbardziej popularnymi pisarzami antycznymi w dobie I Rzeczypospolitej, o czym w swojej znakomitej pracy *Ład Rzeczypospolitej. Polska myśl polityczna XVI wieku a klasyczna tradycja republikańska* pisała Dorota Pietrzyk-Reeves³. Kumaniecki kontynuował więc ważną tradycję obecną w polskiej i europejskiej myśli podkreślającej znaczenie klasycznego wychowania, znaczenie łaciny i pisarzy przede wszystkim z okresu Republiki Rzymskiej. Zresztą odwołując się do dzieł klasycznych, podawał przykłady zaczerpnięte zarówno z polskiej tradycji, jak i z tradycji innych państw. Cytował angielskiego męża stanu Baldwina, który

³ D. Pietrzyk-Reeves, *Ład Rzeczypospolitej. Polska myśl polityczna XVI wieku a klasyczna tradycja republikańska*, Kraków 2012.

twierdził, że „Europa Zachodnia została wykuta na kowadłe Rzymu”⁴, oraz prezydenta Stanów Zjednoczonych Calvina Coolidge’a, który stwierdził w swojej mowie na Uniwersytecie Stanowym Pensylwanii, że „Głównym celem szkoły jest wytknięcie ideału, głównym jej obowiązkiem kształtowanie charakteru”, a wzorców osobowych najlepiej szukać w starożytności.

Kumaniecki jednak nie zatrzymywał się na literaturze starożytnej. Zwracał uwagę na znakomite dzieła europejskiej literatury średniowiecznej i nowożytnej, wskazując na szczególne bogactwo polskiego dorobku stawiającego ideę państwową na najwyższym miejscu (Ostroróg, Modrzewski, Skarga, Konarski, Leszczyński, Staszic, Kołłątaj, Kochanowski). Sam krakowski profesor był współautorem dzieła *O naprawę Rzeczypospolitej* nawiązującego tytułem do obywatelskiego zatroskania o rzecz wspólną, charakterystyczną dla wielu obywateli Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Nacisk na wychowanie państwowo-obywatelskie wynikał z przekonania o wyższości ducha nad materią, o górowaniu pierwiastka duchowego, ideowego nad materializmem. Kumaniecki cytował marszałka Ferdinanda Focha, który uważał, że w decydujących momentach *l'esprit domine la matière*, co zresztą w spektakularny sposób potwierdziła postawa francuskich elit i wojska w 1939 i 1940 roku, gdy właśnie ducha zabrakło.

Zdaniem krakowskiego profesora szczególną rolę mają do odegrania nauki humanistyczne. To znaczenie jest „nie tylko wielkie, ale pierwszorzędne. Szkoła winna urabiać z ich pomocą dusze, a uniwersytety przygotowywać tych, którzy to dzieło urabiania dusz w szkołach mają urzeczywistniać”⁵. Cały system oświaty miał mieć spójny charakter, a uczniowie i studenci byliby ułomni, gdyby tylko uzyskali wiedzę dotyczącą poszczególnych przedmiotów, a zabrakłoby wychowania kształtującego wolnych obywateli potrafiących myśleć w kategoriach wspólnego państwa.

Refleksja Kumanieckiego dotycząca ewolucji ustroju Rzeczypospolitej prześlągnięta była znajomością doktryn politycznych. Zwraca uwagę pilne śledzenie nowych zjawisk ideowych, które po I wojnie światowej zaczęły wpływać na kształt ustrojowy poszczególnych państw europejskich. Z jednej strony krakowski profesor był świadom słabości i krytyki liberalizmu oraz osłabienia demokracji, co wzmocniło rozwój doktryny bolszewickiej, faszyzmu włoskiego czy narodowego socjalizmu w Niemczech. W krajach tych pojawiło się dążenie do likwidacji powszechnego prawa wyborczego, zniesienia systemu partyjnego, wprowadzenia systemu elitarystycznego. W 1928 roku Kumaniecki opublikował pracę *Nadzwyczajne urzędy (z prawniczych rozmyślań nad dyktaturą)*. Analizuje w niej sytuacje wyjątkowe, nadzwyczajne wyzwania, przed jakimi stają nie tylko przywódcy państwowi, ale także urzędnicy regionalni czy lokalni. W tym dziele krakowski

⁴ K.W. Kumaniecki, *op. cit.*, s. 139.

⁵ *Ibidem*, s. 144.

profesor nawiązuje do Carla Schmitta, odróżniając „dyktaturę komisariacką” od „dyktatury suwerennej”. Kumaniecki dowodzi, że istnieje także zalegalizowana dyktatura suwerenna, która *ex post* uzyskuje legitymizację na podstawie uznania przez społeczeństwo lub jego reprezentację.

Na tle europejskich radykalnych zmian ewolucja ustrojowa zwieńczona konstytucją kwietniową z 1935 roku przyniosła – zdaniem Kumanieckiego – umiarkowane zmiany. Przede wszystkim Polską i Polakami nie kierował żaden mit „posłanniczy” zakładający zewnętrzną ekspansję. Polskę miało charakteryzować „silne skupienie sił do wewnątrz”, stąd w konstytucji pojawiło się pojęcie państwa polskiego jako „wspólnego dobra wszystkich jego obywateli” – co jednocześnie miało stanowić cel i program dla kolejnych pokoleń.

Mimo istniejących tendencji do zniesienia powszechnego prawa wyborczego i wprowadzenia elitarystycznego ustroju konstytucja kwietniowa utrzymała powszechne głosowanie – zgodnie z zasadą, że „państwo jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli” – oraz w bardzo umiarkowany sposób wprowadzała element elitarny, dotyczący promowania osób szczególnie zasłużonych dla państwa.

Kumaniecki pozytywnie oceniał konstytucję kwietniową, dostrzegając w niej umiar i zdrowy rozsądek gwarantujący równowagę „władzy i wolności”, wbrew coraz bardziej radykalnym tendencjom ustrojowym wielu państw europejskich.

Życie i działalność prof. Kumanieckiego prześiąknięte były duchem obywatelskim, jego pracy naukowej niemal zawsze towarzyszyło zaangażowanie publiczne w Radzie Ministrów, Radzie Miasta Krakowa czy poszczególnych stowarzyszeniach. Należał do pokolenia, w którym szczególnie wysoko ceniło się zgodność głoszonych idei z własnym życiem.

WYBRANA LITERATURA

- Czarny P., Naleziński B., *Kazimierz Władysław Kumaniecki (1880–1941)* [w:] *Konstytucjonaliści polscy 1918–2011. Sylwetki uczonych*, red. A. Szmyt, P. Sarnecki, R. Mojak, Warszawa 2012.
- Gawalewicz A., *Kumaniecki Kazimierz Władysław* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVI, Wrocław 1971.
- Kumaniecki K.W., *W poszukiwaniu suwerena*, wybór, wstęp i przypisy B. Szlachta, M. Zakrzewski, Kraków 2006.
- Patkaniowski M., *Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego Od reformy kołłątajowskiej do końca XIX wieku*, Kraków 1964.
- Pietrzyk-Reeves D., *Ład Rzeczypospolitej. Polska myśl polityczna XVI wieku a klasyczna tradycja republikańska*, Kraków 2012.
- Pol K., *Kazimierz Władysław Kumaniecki (1880–1941)* [w:] K. Pol, *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000.

Sarnecki P., *Nauka prawa konstytucyjnego na Uniwersytecie Jagiellońskim w okresie międzywojennym* [w:] *Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje*, red. P. Sarnecki, Kraków 2006.

Włodarski B., *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 1920–1949*, Kraków 2015.

Arkady Rzegocki